

УДК 330.35.011

О.П. Павленко, к.е.н.

Одеський державний екологічний університет

ЕКОНОМІКО-ЕКОЛОГІЧНІ ІНДИКАТОРИ РЕГІОНАЛЬНИХ ТРАНСФОРМАЦІЙ МОРЕГОСПОДАРСЬКОГО КОМПЛЕКСУ УКРАЇНИ

В статті проаналізовано економіко-екологічні та соціально-економічні індикатори розвитку морегосподарського комплексу, які дають можливість розробити систему моніторингу регіонального управління. Обґрунтовано зв'язок управління регіональним розвитком морегосподарської діяльності та шляхи удосконалення економіко-екологічного моніторингу морегосподарської діяльності.

Ключові слова: морегосподарський комплекс, індикатор, економічні трансформації.

Актуальність теми дослідження. На сучасному етапі розвитку людства важливу роль в життєдіяльності країн світу відіграє морегосподарський комплекс, ресурси якого мають вирішальне значення для прискореного розвитку світової економіки та є найважливішим фактором геополітики. Україна як морська держава вивчає, освоює та використовує ресурси моря, що потребує визначення і законодавчого закріплення національних інтересів у цій сфері діяльності, встановлення пріоритетів їх реалізації. Діяльність, пов'язана з вивченням, освоєнням, збереженням і використанням ресурсів морів та океанів, має для України велике значення, що зумовлено такими факторами: географічне положення держави, довжина її морських кордонів та площа водного простору; рівень розвитку національної економіки і зовнішньоекономічної діяльності, зокрема щодо зовнішнього та внутрішнього товарообігу, нагальні потреби держави в морських перевезеннях; стан політичних, економічних і суспільних відносин з іншими державами; морський потенціал держави [6].

Формування і реалізація ефективної морегосподарської економічної та екологічної політики, формування зрозумілих та прозорих індикаторів її розвитку сприятиме подальшому посиленню позицій України як морської держави, створенню сприятливих умов для досягнення цілей та розв'язання завдань з розвитку морської діяльності.

На сучасному етапі становлення України як суверенної європейської країни особливого значення набуває фактор усталення її як морської держави із сформованим морегосподарським комплексом [10]. Така ситуація зумовлена низкою тенденцій як глобального, так і внутрішнього характеру. Серед глобальних тенденцій слід виокремити такі:

- зростання обсягів світової морської торгівлі, яка вважається найбільш дешевою, комфортною та доступною. За даними Комісії ООН з питань розвитку та торгівлі (UNCTAD), понад 80 % міжнародної торгівлі товарами здійснюється шляхом морських перевезень [1, 14];
- стрімкий розвиток морської торгівлі, у першу чергу, зумовлений переміщенням виробництва з високорозвинених країн до країн з низькою собівартістю виробництва продукції. Наслідком цього стало: формування нових маршрутів світової морської торгівлі, здатних змінити традиційну конфігурацію світової торгівлі. Зокрема, за оцінками UNCTAD, перспективними з точки зору

транспорту та логістичних компаній є торгівля між економіками Азійсько-Тихоокеанського регіону, що активно розвиваються, та розвиненими економіками (Китай, Латинської Америка, Африка) [1, 4, 7, 8, 12];

- зростання питомої ваги контейнерних перевезень, що підтверджується збільшенням тоннажу контейнерного флоту та зростанням вимог до безпеки судноплавства (і, відповідно, до оцінки впливу на навколишнє середовище[12,14].

За оцінками провідних вчених, які працюють в сфері морського природокористування (Буркинський Б.В., Степанов В.М. тощо [1, 9]), розвиток морегосподарського комплексу має стати локомотивом просування інтересів не тільки безпосередньо приморських регіонів, але й всієї держави.

Метою даної роботи є розробка системи індикаторів трансформації морегосподарської діяльності. В цьому контексті було вирішено такі **завдання**:

- уточнення аспектів пріоритизації розвитку морегосподарського комплексу України (МГК);
- розробка схеми економіко-екологічних індикаторів впливу МГК на навколишнє екологічне та соціально-економічне середовище;
- уточнення параметрів оцінки впливу МГК на інтегральний регіональний розвиток.

Виклад основного матеріалу. Регіоналізація міжнародної економічної діяльності передбачає формування нових міжнародних економіко-політичних об'єднань. Як результат, зростає значення регіональних транспортних комплексів, міжнародних транспортних коридорів, внутрішніх водних шляхів та морегосподарського комплексу вцілому.

Пріоритетами національних інтересів України у сфері морської діяльності є задоволення потреб її народу та економіки у використанні ресурсів Азовського і Чорного морів, Керченської протоки та інших районів Світового океану, посилення позиції України серед провідних морських держав, забезпечення її безпеки та суверенітету шляхом провадження економічно доцільної та екологічно безпечної морегосподарської діяльності, пов'язаної з вивченням, розвідкою, видобуванням, використанням, збереженням та відтворенням природних ресурсів, забезпеченням їх невиснажливого використання; торговельним судноплавством, портовою діяльністю, суднобудуванням і судноремонтом; проведенням морських наукових досліджень і підготовкою та перепідготовкою фахівців у морській галузі; забезпеченням розвитку морського туризму, спорту та відпочинку; захисту і забезпечення свободи відкритого моря, зокрема безпечної судноплавства, рибальства, польотів повітряних суден, проведення наукових досліджень та провадження іншої діяльності; договірно-правового оформлення державного кордону на морі, його охорони і захисту суверенних прав України у її виключній (морській) економічній зоні, континентальному шельфі, внутрішніх морських водах та територіальному морі, у повітряному просторі над ними, на дні та в його надрах [10].

Основними принципами реалізації державної морської політики є:

- провадження морської діяльності на конституційних засадах та за принципами міжнародного морського права;
- забезпечення права власності українського народу на природні ресурси континентального шельфу та виключної (морської) економічної зони;
- підтримка правового режиму морів, що сприяє міжнародному судноплавству та їх використанню в мирних цілях;

- підтримка і використання свободи судноплавства у відкритому морі;
- мирне та рівноправне провадження морської діяльності держав, прилеглих до узбережжя Азовського і Чорного морів, Керченської протоки та інших районів Світового океану;
- забезпечення територіальної цілісності, політичної та економічної незалежності України, непорушності її державного кордону на морі;
- реалізація суверенних прав України у внутрішніх морських водах і територіальному морі, виключній (морській) економічній зоні і на континентальному шельфі;
- забезпечення прав мирного проходження суден територіальним морем, здійснення контролю у прилеглий до територіального моря зоні відповідно до Конституції та міжнародних угод України;
- здійснення контролю за станом і використанням природних ресурсів виключної (морської) економічної зони, континентального шельфу, внутрішніх морських вод та територіального моря, повітряного простору над ними, на дні та в його надрах;
- збереження навколишнього природного середовища, забезпечення екологічної безпеки та підтримання екологічної рівноваги морського середовища.

Одним з провідних елементів збереження сталого стану навколишнього природного середовища в контексті активного розвитку трансформацій морегосподарського комплексу є формування відповідної системи індикаторів. В першу чергу – економічних, екологічних та соціальних.

Об'єктивна необхідність ринкової трансформації морегосподарського комплексу України зумовлена вичерпанням екстенсивних факторів економічного зростання, соціально-економічною неефективністю, негнучкістю та низькою адаптивністю командно-адміністративної системи до умов науково-технічного прогресу та постіндустріальних перетворень.

Міжсистемна трансформаційна криза - це криза, пов'язана з переходом економічної системи до нового якісного стану, радикальною зміною економічних основ та інституційної структури суспільства [2].

Такий підхід співпадає і з основними положеннями рішення Ради національної безпеки і оборони України від 8 червня 2012 року «Про нову редакцію Стратегії національної безпеки України» в частині удосконалення системи моніторингу стану національної безпеки України шляхом запровадження показників (індикаторів) стану національної безпеки, збору, обробки та аналізу інформації про розвиток ситуації в різних сферах національної безпеки за визначеними показниками (індикаторами) стану національної безпеки, оцінки ситуації, прогнозування її розвитку і можливих негативних наслідків. Показник чи комплекс показників сталості розвитку могли б стати одночасно індикаторами стану національної безпеки.

Мають бути запроваджені комплексні та узагальнені показники, які характеризують стан та динаміку розвитку. Такими показниками є індикатори та індекси сталого розвитку, що повинні відповідати таким вимогам:

- бути чутливими;
- легко та однозначно інтерпретуватись;
- поєднувати екологічні, соціальні та економічні аспекти;
- бути науково обґрунтованими;
- мати кількісне вираження;

- бути репрезентативними.

Виділяють два підходи до побудови індексів та індикаторів:

1. Система індикаторів, за якими можна оцінювати окремі аспекти розвитку: екологічні, соціальні, економічні тощо.

2. Інтегральні індекси, за якими можлива комплексна оцінка розвитку країни чи регіону. Зазвичай інтегральні індекси поділяють за такими групами: соціально-економічні; еколого-економічні; соціально-екологічні; еколого-соціо-економічні [13].

Нижче нами представлена розроблена система індикаторів економіко-екологічних індикаторів морегосподарської діяльності України (рис. 1).

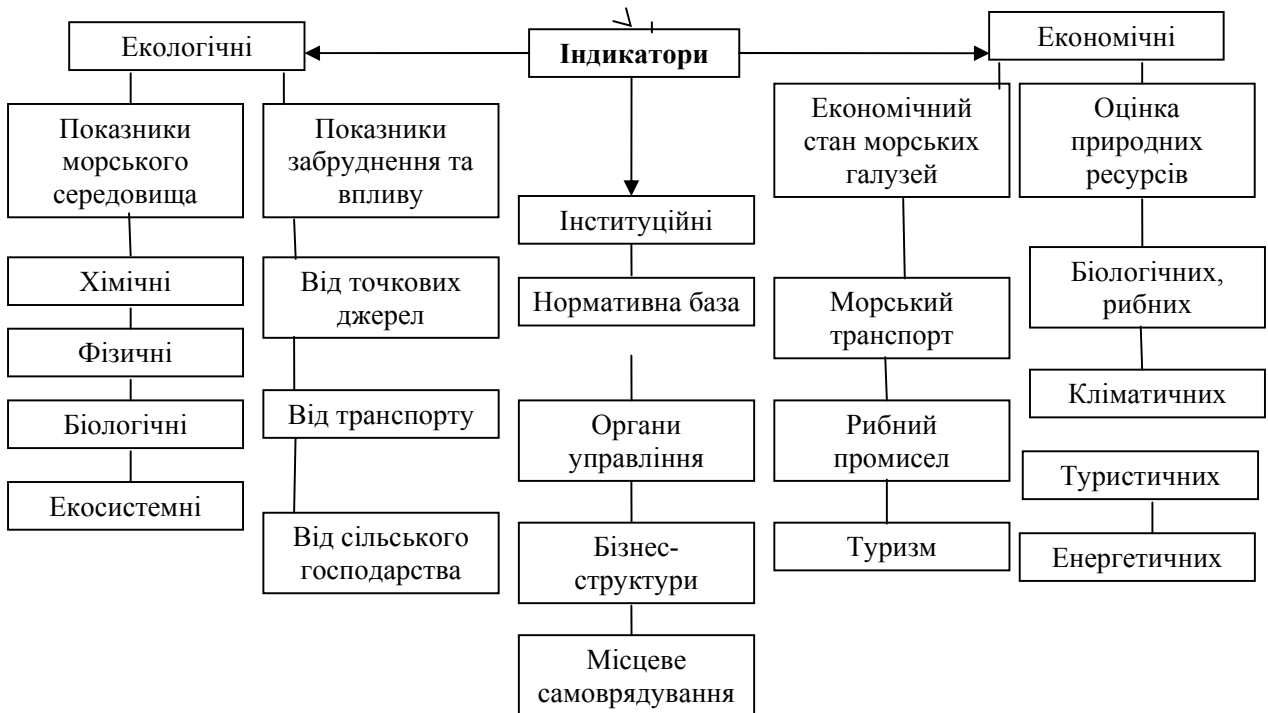


Рис.1 - Структура економіко-екологічних індикаторів морегосподарської діяльності України

Розв'язання завдань державної морської політики здійснюється шляхом розроблення прогностичних і програмних документів на довгострокову, середньострокову та короткострокову перспективу з урахуванням соціально-економічних і суспільно-політичних процесів, що відбуваються в державі, визначення цілей і пріоритетів соціально-економічного розвитку та заходів, яких необхідно вжити для їх досягнення. Цей часовий вимір також має відобразитись в системі індикаторів трансформації морегосподарської діяльності.

До основних напрямів, за якими здійснюватиметься розроблення програмних документів, належить:

- комплексне освоєння природних ресурсів моря, розвиток морського рибного господарства; забезпечення безпеки морської та морегосподарської діяльності

України в Азовському і Чорному морях, Керченській протоці та інших районах Світового океану, безпеки судноплавства, екологічної безпеки морегосподарської діяльності, захисту морегосподарської діяльності від тероризму;

- розвиток освіти, науки і технологій в морській галузі;
- проведення фундаментальних та прикладних досліджень Азовського і Чорного морів, Керченської протоки та інших районів Світового океану з урахуванням інтересів України [10, 13].

Підтримка та розвиток морегосподарської діяльності здійснюватимуться шляхом проведення наукових досліджень, спрямованих на досягнення оптимального співвідношення між обсягами видобування різних видів живих природних ресурсів у виключній (морській) економічній зоні України та інших країн і у відкритому морі; встановлення економічно обґрунтованих зборів і плати за видобування живих і неживих природних ресурсів у виключній (морській) економічній зоні, територіальному морі та внутрішніх морських водах України; проведення моніторингу економічно доцільного видобування живих природних ресурсів у виключних (морських) економічних зонах, територіальному морі та внутрішніх морських водах іноземних держав; збереження та забезпечення захисту навколишнього природного середовища, зокрема, під час проектування об'єктів морської діяльності; удосконалення системи державного контролю та міжнародного співробітництва у сфері використання природних ресурсів та охорони навколишнього природного середовища в Азовському і Чорному морях, Керченській протоці та басейні річки Дунай; удосконалення економічного механізму стимулювання раціонального використання природних ресурсів, здійснення природоохоронних заходів, застосування екологічно чистих технологій у морській діяльності [2, 4].

На думку Ю.Федуна [11], рівень сталого розвитку найчастіше оцінюється з допомогою інтегрального індексу, що вираховується як сума індексів для трьох вимірів: економічного, соціального та екологічного з відповідними ваговими коефіцієнтами.

Економічний вимір сталого розвитку регіону визначатиметься на основі двох глобальних індикаторів. Перший - індекс конкурентоспроможності розвитку - СІ (Competitiveness Index), розроблений організаторами Світового економічного форуму [13]. Індекс конкурентоспроможності формується з таких трьох індикаторів: індикатора макроекономічного середовища (basic requirements), індикатора технологічного розвитку країни (innovation factors) та індикатора „чинників, що підсилюють виробництво” (efficiency enhancers). У свою чергу, ці три індикатори обчислюються на основі використання 9 наборів даних про стан макроекономічних показників, рівня розвитку інфраструктури, стану здоров'я населення й рівня його освіти, технологічної готовності економіки, рівня ринкової ефективності (рис. 2).

Другий - індекс економічної свободи IEF (Index of Economic Freedom), створений інтелектуальним центром „Heritage Foundation” [5]. Індекс економічної свободи складається з десяти індикаторів економічних свобод: 1) свобода ділової активності (Business Freedom), 2) прозорість торгової політики країни (Trade Freedom), 3) фіскальної політики уряду (Fiscal Freedom), 4) урядової регуляторної політики (Freedom from Government), 5) монетарної політики (Monetary Freedom), 6) залучення капіталів та іноземних інвестицій (Investment Freedom), 7) свободи банківської і фінансової діяльності (Financial Freedom), 8) дотримання прав на приватну власність (Property Rights), 9) рівень корупції (Freedom from Corruption) і 10) забезпечення трудових прав і свобод (Labor Freedom) [3].

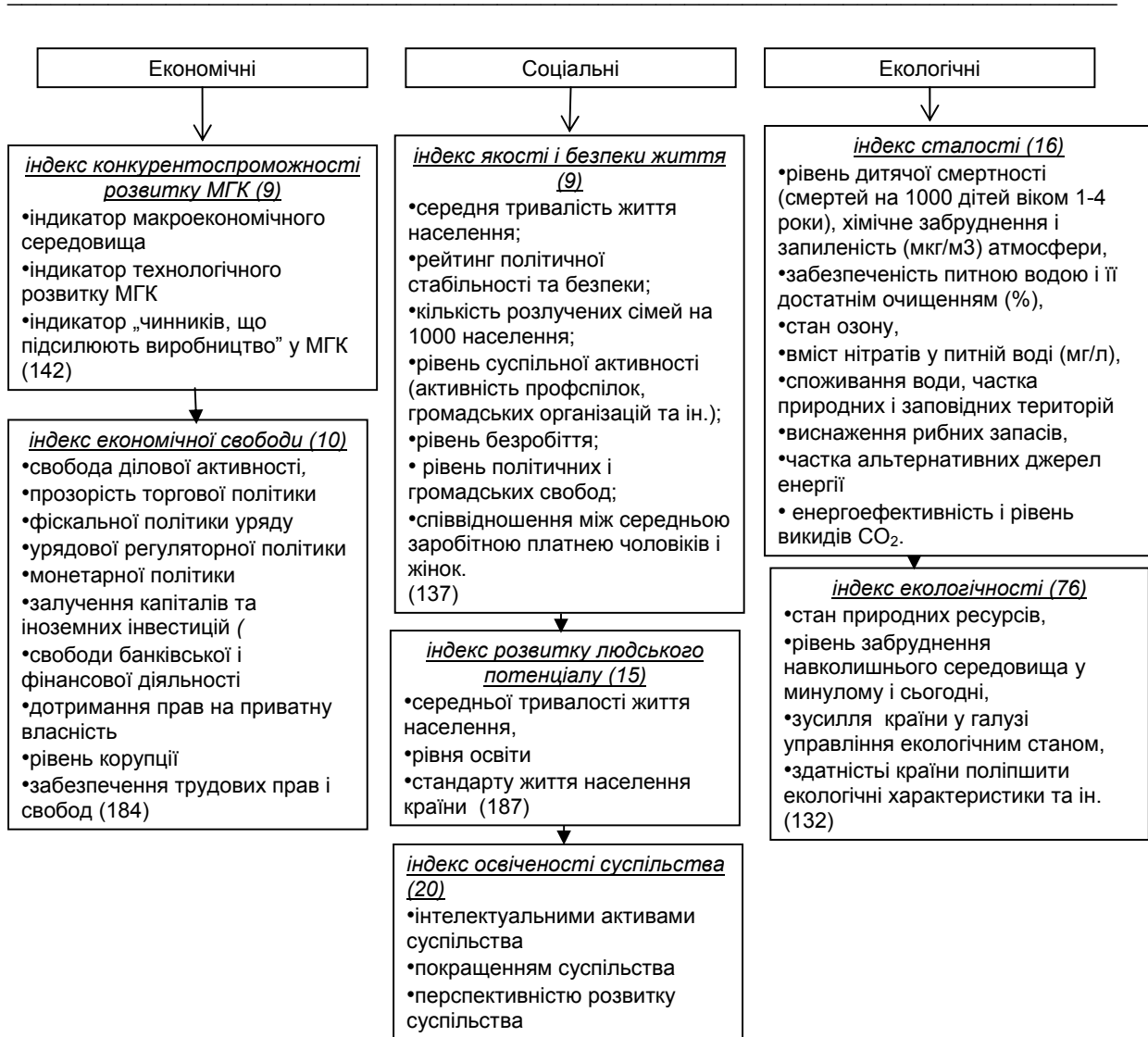


Рис. 2 - Еколого-економіко-соціальні індикатори розвитку приморського регіону

Суспільний вимір сталого розвитку [11] можна сформулювати на основі трьох індикаторів: індексу якості і безпеки життя - QLI (Quality-of-life index); індексу розвитку людського потенціалу - HDI (Human Development Index); та індексу освіченості суспільства - IKS (Index of Knowledge Societies).

Індекс якості та безпеки життя формується за допомогою таких дев'яти індикаторів: ВВП на душу населення за паритетом купівельної спроможності (ВВП по ПКС); середня тривалість життя населення країни; рейтинг політичної стабільності та безпеки; кількість розлучених сімей на 1000 населення; рівень суспільної активності (активність профспілок, громадських організацій та ін.); різниця у географічній широті між кліматично теплішими і холоднішими регіонами країни; рівень безробіття; рівень політичних і громадських свобод; співвідношення між середньою заробітною платнею чоловіків і жінок.

Індекс розвитку людського потенціалу складається з таких трьох індикаторів:

1) середньої тривалості життя населення, 2) рівня освіти і 3) стандарту життя населення країни, який вимірюється у ВВП по ПКС.

Індекс освіченості також визначається трьома основними індикаторами: інтелектуальними активами суспільства (Assets Index), покращенням суспільства (Advancement Index) і перспективністю розвитку суспільства (Foresightedness Index).

Екологічний вимір сталого розвитку регіону можна розглянути за допомогою двох індикаторів: індексу ESI (Environmental Sustainability Index) та індексу EPI (Environmental Performance Index), розрахованого на 2012 рік для 132 країн світу цими ж установами, у співпраці з Світовим економічним форумом (Швейцарія) і Об'єднаним дослідницьким центром Єврокомісії (Італія) [5].

Індекс EPI складається з 16 показників, які передають досягнення країни на її шляху до сталого екологічного розвитку. До таких індикаторів віднесені: рівень дитячої смертності (смертей на 1000 дітей віком 1-4 роки), хімічне забруднення і запиленість (мкг/м³) атмосфери, забезпеченість питною водою та її достатнім очищенням (%), стан озону, вміст нітратів у питній воді (мг/л), споживання води, частка природних і заповідних територій, ступінь вирубки лісів (%), рівень підтримки сільського господарства, виснаження рибних запасів, частка альтернативних джерел енергії і, нарешті, енергоефективність і рівень викидів CO₂ [11].

Висновки. Формування цілісної системи індикаторів розвитку морегосподарської діяльності в Україні має базуватися на урахуванні базових напрямків секторального та регіонального розвитку:

1. Урахуванні пріоритетів розвитку міжнародного співробітництва за рахунок забезпечення інтеграції портової, річкової та залізничної інфраструктур із здійсненням поступового переходу до впровадження транспортно-технологічних і транспортно-логістичних схем морегосподарської діяльності.

2. Підвищенні конкурентоспроможності сфери туризму і рекреації. Рекреація і туризм є однією з провідних сфер діяльності для спеціалізації півдня України, проте, їхній розвиток стримується відсутністю стратегії (та цільових програм) комплексного розвитку. Моделлю може стати процес кластеризації. Вищими темпами необхідно розвивати активний туризм (у т.ч. історичний, культурний тощо).

3. Слід ураховувати показники модернізації рибогосподарського комплексу, який у приморських регіонах складається з експедиційного океанічного лову, прибережного лову, аквакультури і марікультури. Потрібно законодавчо визначити стратегію розвитку рибного господарства на довгостроковий період та включити відповідні індикатори в цю стратегію.

4. Необхідно впроваджувати індикатори комплексного розвитку аграрного сектора у приморських регіонах.

5. За допомогою відповідного моніторингу індикаторів слід забезпечити зниження гостроти екологічних ризиків за рахунок законодавчого визначення статусу берегової зони. Потрібне здійснення стратегічного планування розвитку прибережних територій, розробка схеми функціонального зонування прибережної смуги з визначенням територій, придатних для різних видів господарської діяльності.

Список літератури

1. Буркинський Б. Україна у світовій торгівлі. Що гальмує розвиток вітчизняного судноплавства / Б.Буркинський, О.Котлубай // Вісник НАН України. – 2008. – №10. – С.23-32.

2. *Економічна теорія: Політекономія: [Підручник] / В.Д. Базилевич, В.М.Попов, К.С.Базилевич, Н.І.Гражевська.* — К.: Знання -Прес, 2007. — 719с.
3. *Индикаторы устойчивого развития России (эколого-экономический аспект) / [Под ред. С.Н. Бобылева, П.А. Макеенко].* — М.: ЦПРП, 2001. —115с.
4. *Котлубай В.О.* Передумови трансформації морегосподарського комплексу України/ В.О. Котлубай // Україна морська держава: стратегія реалізації потенціалу: матеріали круглого столу «Україна морська держава: стратегія реалізації потенціалу». – Одеса: 2012. – С. 198 – 205.
5. *Мекуш Г.Е.* Подходы к разработке индикаторов устойчивого развития на региональном уровне // Вестник Кемеровского госун-та. – 2004. - №12. — 150-156.
6. *Филипенко А.О., Баршнікова В.В.* Пріоритети розвитку морегосподарського комплексу України в умовах глобалізації: аналітична доповідь / за ред. А.О. Филипенка; Регіон. філіал нац. ін-ту стратегічн. досліджень у м. Одесі. — Одеса : Фенікс, 2013. — 168 с.
7. *Проблемы сбалансированности мирового рынка морской торговли* – Одесса: ИздатИнформ, 2011. – 320 с.
8. *Скворцов Г.П.* Порты Украины и других страны ОЧЭС: перспективы развития [Электронный ресурс] - Режим доступа: <http://transportjournal.com/komentarii-obzori/portyi-ukraynu-i-y-druhyh-stran-ochesperspektivy-i-razvytyua>.
9. *Степанов В.Н., Шуличенко Н.В.* Качество регионального развития как категориальный императив / В.Н. Степанов, Н.В. Шуличенко // Економіст. – 2011. - № 7. – С. 9-11.
10. *Стратегічні пріоритети політики України в чорноморському регіоні : аналітична доповідь, матер. кругл. столу / М.О. Воротнюк, А.М. Захарченко, І.В. Максименко та ін. ; за ред. А. О. Филипенка ; Регіон. філіал нац. ін-ту стратегічн. досліджень у м. Одесі. – Одеса : Фенікс, 2013. – 168 с.*
11. *Федунь Ю.* Показники сталості еколого-економічного розвитку. // Вісник Львів. Ун-ту [Серія: міжнародні відносини]. — 2008. — Вип. 25. - С. 321-327
12. *Хаккет Б.* Глобальная экономика и контейнерный рынок Черноморья // Порты Украины. – 2012. – №10 – С.30-32.
13. *Щодо запровадження індикаторів сталого розвитку".* [Аналітична записка]. [Електронний ресурс] – Режим доступу:– <http://www.niss.gov.ua/articles/1160/>.
14. *Review of Maritime Transport 2011, Report by the UNCTAD secretariat.:* <http://archive.unctad.org/templates/>.

Економіко-екологічні індикатори регіональних трансформацій морехозійственого комплексу України. Павленко О.П.

В статті проаналізовані економіко-екологічні та соціально-економічні індикатори розвитку морехозійственого комплексу, що дозволяють розробити систему моніторингу регіонального управління. Обґрунтована зв'язь управління регіональним розвитком морехозійственої діяльності та шляхи удосконалення економіко-екологічного моніторингу морехозійственої діяльності.

Ключові слова: морехозійствений комплекс, індикатор, економічні трансформації.

Economic and environmental indicators of regional transformations of maritime economy of Ukraine. Pavlenko O.

The paper analyzes the economic and environmental and socio-economic indicators of marine economy that make it possible to develop a system for monitoring the regional administration. Grounded connection of regional development and marine activities by improving economic and environmental monitoring.

Keywords: marine economy, an indicator of economic transformation.